

Megszakadt-e a népi gyakorlat művészetté válása?

Minden tudomány a körébe tartozó ismeretek és jelenségek törvényszerűségeinek a rendszerére épül. Ma már ilyen rendszerbe foglaltatnak a legkülönbözőbb emberi tevékenységek elsajátításának és művelésének módszerei is. Ennek ellenére — megfelelő szakmai tájékozottság hiányában, néha jóhiszemű szófűzésből is, más-kor tudatos manipulálás nyomán — a fogalmak jelentésüktől, tartalmuktól idegen kapcsolatokba kerülnek. Különösen gyakori ez a jelenség az emberi-társadalmi tevékenységek olyan területén, mint a művészet, amely az ember önkifejező, alkotó és kommunikációs készségeinek magas szintű megnyilvánulása. És természetes is, hiszen mindezekről, mint saját gyakorlatáról, mindenkinek van valamelyes ismerete, tapasztalata és véleménye. E személyes ismeretek, tapasztalatok és vélemények többsége azonban igen ritkán társul a megújuláshoz szükséges, a fejlődés szakaszainak történeti, elméleti ismereteit egyesítő, hivatásos szakmai tudattal és tapasztalattal. Eppen ezért, ha csak vázlatosan is, megkíséreljük egy általános, összefüggő rendszer részeként bemutatni a mai népművészet körébe tartozó, leggyakrabban vitatott jelenségeket.

Kezdjük talán a hagyományos néprajzi, folklórjelenségek művészetté avatásának tapasztalataival. Esztétikánk szerint a műalkotás tudatos esztétikai törekvés eredménye. Minthogy ez a törekvés a folklórjelenségek közül hiányzott, ezen a szinten még nem beszélhetünk művészetről. A népi gyakorlatban még a legdíszesebb tárgyakat, táncokat, dalokat sem tekintették művészi alkotásnak, mert a megfelelő esztétikai tudat hiányában mindennek csak a gyakorlati szerepe érvényesült. Emez alkotásoknak sokszoros kísérlettel és gyakorlattal alakították ki legmegfelelőbb tartalmát, formáját. Minthogy a hosszas gyakorlat az alkalmazott technika fejlődéséhez, tökéletesedéséhez, formáinak rendezéséhez, sajátos szerkezetek létrejöttéhez vezetett, ezek a gyakorlati rendeltetésű népi termékek számos alapvető esztétikai tulajdonsággal, tartalommal is gazdagodtak. Napjainkban, az eredetétől eltérő feltételek között, amikor a legtöbb régi tárgy gyakorlati szerepe háttérbe szorult, uralkodóvá válhattak esztétikai értékeik, és így műalkotásnak tekintjük őket. Ez a szerepváltás olyan nézetek kialakulásához vezet, miszerint a műalkotás keletkezése és működése nem feltétlenül tudatos esztétikai tevékenység eredménye.

E szerepváltás során azt is tapasztaljuk, hogy többnyire elvesz vagy ismeretlen marad e tárgyak, jelek, jelképek, díszítőelemek és díszítmények eredeti jelentés-tartalma, s a tárgy műalkotásjellegét, esztétikai értékeit csak a mindenkor felmérhető anyagok, tömegek, szín, fény, forma, ritmusok, arányok technikai-szerkezeti vonatkozásai határozzák meg. Talán ezekből az objektív esztétikai értékekből magyarázható meg a legkülönbözőbb korok és társadalmak ellentmondó tartalmú alkotásainak maradandó esztétikai hatása is.

Természetesnek látszik, hogy ezeknek, a tárgy létrejöttében nélkülözhetetlen szerepet játszó, esztétikumhordozó, objektív szerkezeti-technikai minőségeknek, értékeknek a felfogásához szükség van bizonyos fokú személyes technikai jártasságra. Enélkül a tárgy csak az adott társadalmi helyzetnek megfelelően nagyon is változó, járulékos értékei: szokás, hagyomány, divat, erkölcsi, eszmei tartalom, anyagi, használati érték alapján fogható fel. Mondanunk sem kell, hogy az esztétikum értékelésében járatlan laikus emberek általában az utóbbi tényezők egyike alapján bírálják el a műalkotások művészi értékét is.

A népművészettel kapcsolatban külön kell szólnunk a „népi” fogalmának értelmezéséről is. A népi jelleget ugyanis igen sokan csak bizonyos külső, formai jegyek alapján határozzák meg. Szerintük például népi alkotás minden olyan, bárhol, bármikor és bárki által készített tárgy, amelyen a népművészetből ismert forma és díszítmény található; minden olyan zene és tánc is, amely a folklórból ismert motívumokra épül. Ezek a külső jegyek azonban csak a forma népi eredetére utalnak. A tárgy és tevékenység népi jellegének ugyanis nélkülözhetetlen alapfeltétele a térben és időben kiterjedt előfordulás és közösségi kidolgozás. Enélkül az ilyen termék csak reprodukció, és nem tekinthető eredeti népi alkotásnak. Ezzel nem tagadjuk a reprodukció különböző formáinak értékfenntartó, -terjesztő és -népszerűsítő szerepét, de hangsúlyozni szeretnénk, hogy ez nem helyettesítheti és

nem akadályozhatja az újabb, nem népi eredetű alkotási, önkifejezési formák és technikák népi asszimilációját, alkalmazását.

Igy például nem kifogásolhatjuk, ha a viszonylag korszerűen szervezett és felszerelt csíkszeredai, horezui, Curtea de Argeș-i, korondi, bukaresti, dánfalvi szövetkezeti, helyiipari kerámiaüzemek ellátják „népi kerámia”-termékeikkel nemcsak a környék s az ország, hanem a külföldi megrendelők igényeit is. Viszont az már elgondolkoztató, hogy a makfalvi, szolokmai, görögyszentimrei, nyárádköszvényesi és sármási fazekasok megfelelő kulturális propaganda hiányában még a saját körzetükben sem versenyezhetnek ezek termékeivel. A Maros megyei művelődési szervezetek ugyanis még egyetlen kiállításon sem mutatták be e központok gazdag népi kerámiahagyatékát s mai folytatását.

Azt sem kifogásolhatjuk, hogy például a marosvásárhelyi Szakszervezetek Művelődési Háza és a különböző vállalatok táncsoportjai és énekesi népi táncokkal és népdalokkal lépnek föl, viszont elgondolkoztató, hogy gyakran olyan falusi színpadokon szerepelnek, ahonnan nemcsak az ilyen szervezett, helyi tánc és a népdal-éneklés, hanem az erre lehetőséget nyújtó szokásos alkalmak is már többnyire hiányoznak. Kérdés ugyanis, hogy az ilyen polgárosodott falvakra ez kell-e, és szeretettel, megértéssel fogadják a népi táncot, muzsikát? Nem állítható azonban, hogy ezzel a szervezett és irányított, fogyasztásra berendezkedett, reprodukáló jellegű „népművészettel” szemben a néptömegek körében ma már országszerte hiányzana minden olyan tevékenység, amelyben legalább potenciálisan megvolna a térben és időben terjedő közösségi kidolgozás, a hiteles tömegművészeti válasz lehetősége. A probléma ezúttal az, hogy e lehetőség ösztársadalmi és nemzetiségi szinten való érvényre juttatása mind az oktatás, mind a tömegtájékoztatás vonalán több teret, több elméleti és gyakorlati szakmai ismeretet, jártasságot és hozzáállást igényel.

Mindenekelőtt a múltbeli, paraszti-népi meghatározással szemben el kell fogadnunk e fogalom mai, általánosabb értelmezését. Eszerint mai szóhasználatunkban népi gondolkodáson és tevékenységen általában a legújabb tudományos, elvi, rendszerező összefüggéseket mellőző, hivatásos szervezetek és intézmények által rendelteti úton és törvényekkel nem szabályozott, többé-kevésbé a személyes tapasztalatokra alapozott, természetes, naiv, közösségi tömegigényeket és jelenségeket értjük. Ha ezek az igények fejlődésük során uralkodóvá válnak, kialakítják, megfogalmazzák és kötelezővé teszik a saját intézményeik, szervezeteik ellenőrizte törvényeiket, szabályait, rendszerüket. A kezdeti, eredeti állapotra jellemző népi formák továbbí, intézményes fenntartása pedig professzionizmussá válik, és nem jelenti a népi jelleget meghatározó tartalom folytatását is. Ez a népi jelleg tehát mindig a néptömegek legújabb anyagi-szellemi törekvéseit és szükségleteit kifejező, számtalan forrásból táplálkozó gyakorlatot jelent. Éppen ezért, mert sohasem lehet minden korban és minden igényt egyformán kielégítő emberi tevékenységet elképzelni, egy népi forma örök időkre érvényes rögzítése is elképzelhetetlen.

A továbbiakban a szervezett közművelődési gyakorlatban és a köztudat szintjén is tisztázni kell a szakszerű, hivatásos és a tömeggyakorlat viszonyát. Ugyanis nemcsak a laikus köztudatban, hanem szervezetek és intézmények munkájában is elmosódnak néha egyfelől az alkotás, tervezés, másfelől a termelés, kivitelezés, az új, az eredeti, a változat és a reprodukció közötti határok. Ebből kifolyólag hazai folklórkutatásunk is adós a különböző folklórjelenségek, -alkotások eredetének és fejlődési szakaszainak, formáinak tudományos igényű meghatározásával. Ugy például szemléltetném az ebből eredő visszásságokat. Tíz-tizenöt évvel ezelőtt egy marosvásárhelyi iparművész eredeti, tehát addig senki által nem látott és nem használt díszítményeit átvették a mezőfelei gyékénykötő földművesek, és munkáikon több változatban is kezdték alkalmazni. Miután ezek a sajátos szerkezetű díszítmények fővárosi kiállításokon is szerepeltek, a képzőművészeti alap bukaresti üzleteiben egy másik hivatásos iparművész rafiaszöttésein is megjelentek. Ugyanakkor az akkori tartományi néptanácsai szervek írásbeli figyelmeztetésben részesítették a tervező iparművészt, miszerint ő illetéktelen a szerzői címre, mert az ilyen művek „eredeti szerzői” azok, akik kivitelezik. Mi lenne a természetes következménye egy ilyen állásfoglalásnak és figyelmeztetésnek? Talán az, hogy a tervező iparművész vegye igénybe a szerzői jog törvényes védelmét, és senkinek se engedje műve felismerhető, sajátos elemeinek alkalmazását és forgalombahozatalát?

Ezenkívül több, jó- és rossziszemű „elvi állásfoglalás” a helyi hagyományok ápolása és védelme címén igyekezett és igyekszik elszigetelni és megakadályozni hasonló, hivatásos és műkedvelő kapcsolatok létrejöttét és folytatását. Általában igen sokan még az első asszimiláló kísérletek előtt megbélyegzik az elsajátítást elősegítő reprodukálást. Mindezt attól függetlenül, hogy adott esetben semmilyen folytatható helyi népi-művészeti hagyomány sem mutatható ki.

Nemcsak a laikusok, de a közoktatás, közművelődés és tájékoztatás képviselői sem igen ismerik a különböző folklorjelenségek eredetére vonatkozó tudományos kutatások eredményeit, s így olyan nézeteket képviselnek, mintha az alsóbb társadalmi rétegek, osztályok történelmük során a felsőbbektől teljesen független, önálló technikát, tudományt és művészetet folytattak volna, s a népi alkotásnak továbbra is csak ez lenne az útja. Ez a felfogás talán azért is általános, mert még a „tanult emberek” sem tudták mind asszimilálni a különböző úton szerzett és különböző területekre vonatkozó ismereteiket. Véleményem szerint azonban az ilyen eredetkutatásnak is csak módszertani és történeti következtetések levonása lehet a célja. Sajátos jogokat ugyanis csupán a saját gyakorlat értékei biztosíthatnak.

Az egyes művészeti ágak és műfajok meghonosodásával és terjedésével kapcsolatban kiindulópontunk az, hogy az ember spontán és tudatos esztétikai tevékenysége igen különböző területekre terjeszhető ki. Így például mindenki csupán a saját testi, szellemi adottságainak megfelelő esztétikai szinten művelheti elbeszélő, éneklő, mimelő, táncos, játékos önkifejező hajlamait és készségeit. Más adottságok érvényesítéséhez, mint amilyen például a zenélés, írás, rajzolás, festés, mintázás, fényképezés, filmezés, vagy a mesterségek egyszerű és művészi szintű gyakorlásához különböző anyagokra, eszközökre, szerszámokra és gépekre van szükség. A zenekari muzsikálás, kóruséneklés, színjátszás pedig csak társakkal, szervezett alkalmak során és vezetéssel gyakorolható.

Ebből a felsorolásból a népi gyakorlatra is érvényes, az elsajátítás, gyakorlás, művelés objektív feltételeitől függő sorrendet állapíthatunk meg. Természetesen minden esetben meghatározó a társadalmi-kulturális környezet is, amelyben ezek az önkifejező, alkotói lehetőségek kibontakozhatnak, gyakorlatiá, szükségletté és értékke válnak. Külön-külön vizsgálva e műveltségalkotó tényezőket ugyanis azt tapasztaljuk, hogy a csupán személyes adottságokhoz fűződő készségek művelését a közvetlen társadalmi környezet türelmetlensége, idegenkedése szűkebb korlátok közé szoríthatja ugyan, de teljesen meg nem szüntetheti, mert ezek csak az emberi személyiség lényegével, műveltségével együtt változhatnak. A különböző anyagokhoz, eszközökhöz vagy a szervezéshez, megrendeléshez és fogyasztáshoz kötött tevékenységek és alkotói készségek fejlesztését pedig az alkotó személyiségtől többnyire független és gyakrabban változó gazdasági, kulturális, politikai adottságok, célok és divatok is szabályozhatják.

Amíg például a szerelmi énekek, népdalok, könnyűdalok éneklésében, a mesélésben, a társasági táncban még beszélhetünk bizonyos fokú mai nemzetiségi tömeggyakorlatról, addig ezek szervezett formáiról: ének- és zenekarokról, színjátszó és táncosportokról, népi játékok és szokások gyakorlatáról már sokkal kevesebbet. A pár évvel ezelőtt megtartott nyárádmonti és Kis-Küküllő menti kórustalálkozókat például bürokratikus intézkedések és kedvezőtlen közművelődési szellem következtében megszüntek. Alig néhány évi működés után akadékoskodások számolták fel a szépen indult csíkfalvi értelmiségi zenekart is. Megszűnt a Maros megyei Népi Művészeti Iskola országos elismerést szerzett, mezőfelei naiv festő tagozata is.

A szövetkezetesített és intézményesített népi mesterségek, népi együttesek, műkedvelő képzőművészek egyesületei gyakorlatában pedig még fokozottabban érvényesülő a tömegek spontán alkotói gyakorlatát és tevékenységét fogyasztással helyettesítő irányítás és hivatásszerű szervezettség. Annak ellenére, hogy az amatőr vagy hivatásos szinten szervezett tömegrendezvények bizonyos közös vonásaik ellenére sem téveszthetők össze a természetes, spontán népi gyakorlattal és megnyilvánulásokkal, különböző értékek közvetítése révén a közművelődés igen jelentős tényezői lehetnek. Ezt bizonyítják az 1930-as évek sokfelé megtartott dalárda-versenyei s a későbbi nyárádmonti kórustalálkozók is, amelyeknek éppolyan népművelési jellegű volt, mint az utóbbi évek görgényi leányvásárainak. Ezekben szereplők és közönségük, az összehasonlítás mércéjén, gyakran szakszerű, hivatásos segédlettel mérhették föl önművelésükben elért eredményeiket. A kórusok és vezető szakembereik, tanítók, karmesterek és zeneszerzők önkéntes társulásának céljaként saját vágyaik és érzelmeik művészi kifejezésére törekedtek. E rendezvények rendszeres ismétlése rendszeres gyakorláshoz, ez pedig természetszerűen magasabb, gyakran művészi színvonalú előadói-technikai, önkifejező készségekhez vezetett.

Egy időben a Maros megye közművelődését irányító szervek különféle intézkedésekkel igyekeztek javítani a műkedvelő mozgalom szerkezetén. De — sajnos — nem mindig szerencsés kézzel. Hogy az egymástól nagy távolságra eső helységek műkedvelő rendezvényei például ne essenek egybe, a kórustalálkozók korábban kijelölt időpontját addig változtatták, amíg teljesen elmaradtak. Alkalmi szerepekre mindegyre újjászervezték egyes „műkedvelő művészcsoportokat”, azonban ezek léteének objektív és szubjektív feltételei kevésbé biztosítják a megkívánt műsorszámok művészi, esztétikai kidolgozásának lehetőségét. Megjegyzendő, hogy a *Meg-*

énekünk, Románia fesztivál jelentős pezsgést, fölélnkülést hozott sokfelé, de sajnos, egyes körzetek, művészeti ágak, csoportok kimaradtak ebből a föllendülésből, máshol pedig a nekirugaszkodás szalmaláng volt, nem követte folytatás.

Természetesen más-más tömegalapja és népi-közösségi jelentősége lehet ma az öltözködésnek, a lakberendezésnek, a környezet, a munkahely kialakításának, a családi és nagyobb összejövetelek megszervezésének, a lakodalmi, névnap, születésnap köszöntők elmondásának, vagy a versmondás, zenélés, ének, tánc, játék, fényképezés, rajzolás, festés, faragás, kötés, szövés, varrás és nem utolsósorban a mindennapi termelőmunka esztétikai gyakorlatának. Személy szerint senki sem tehet arról, ha érdeklődése és gyakorlata megrekedt a gipszgombák, kerti törpék, műanyag-hattyúk, -katicabogarak, holdvilágos tájak, rémregények élvezetének alacsony szintjén. Számítalan embert ismerünk, aki keresve keres támpontot, mintát, példát, tanácsot, ösztönző véleményt érdeklődése kielégítésére. Bizonyos területeken még a hagyományos népi eljárások és formák jelentik a legmegközelíthetőbb és legmagasabb színvonalú forrásanyagot.

Még a szervezett kulturális-művészeti tömegrendezvények sajtóbeli méltatása is legtöbbször megreked az általános, számszerű adatok és tartalom ismertetésénél. Ennél is kevesebb figyelmet fordítunk a népi művészeti tevékenység minőségi, szakmai, esztétikai elemzésére. A megfelelő szakmai irányítás hiányában a *Megénekünk, Románia* fesztiválon gyakran mennyiségi és minőségi szempontból is adottságuk színvonala alatt szerepeltek Maros megyei magyar népdalénekesek, szövő, varró, faragó, fazekas, festő, rajzoló tehetségeink. A nyilvánosság szűkössége pedig lehetlenné teszi a saját értékek asszimilációját, a közösségi gyakorlatot és kidolgozást: bármilyen népi műveltség fenntartását. A szakszerű tájékoztatás, irányítás és bírálat hiányában pedig nem csoda, ha sokan úgy vélik, hogy a műkedvelőktől, a népművészet alkotóitól, szervezőitől és irányítóitól nem szabad számon kérni az esztétikai értékeket. Amíg meg nem valósul a népi művészeti tevékenységek minden formáját átfogó irányító, értékelő tömegtájékoztatás, addig a közösségi gyakorlat egyik fő feltétele az eddigi népi művészi tevékenység folytatása és újabb alkotások létrehozása.

Nagy Imre rajza